

Çarlık Rusyasında Yahudiler
(*Sosyo-politik, Tarihi ve İnanç Boyutlarıyla*)

Yazar Şir Muhammed Dualı (İstanbul: Divan Kitap, 2016)
Jews in Tsarist Russia (With its Socio-political, Historical and Belief Dimensions)
written by Şir Muhammed Dualı (İstanbul: Divan Kitap, 2016)

Değerlendiren | Reviewed by

Mücahid Topcu

Arş., Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Res. Asst., Tokat Gaziosmanpaşa University
İslami İlimler Fakültesi Faculty of Islamic Sciences
Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı Department of History of Religions
Tokat | Türkiye Tokat | Turkey
mucahid.topcu@gop.edu.tr orcid.org/0000-0001-6934-7369

Atıf | Cite as

Topcu, Mücahid. "Çarlık Rusyasında Yahudiler (*Sosyo-politik, Tarihi ve İnanç Boyutlarıyla*), Yazar Şir Muhammed Dualı (İstanbul: Divan Kitap, 2016) [*Jews in Tsarist Russia (With its Socio-political, Historical and Belief Dimensions)*], written by Şir Muhammed Dualı (İstanbul: Divan Kitap, 2016)". *Tokat İlmîyat Dergisi* 8/2 (Aralık 2020), 893-899.

Copyright ©

Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Turkey.
<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

Çarlık Rusyasında Yahudiler (Sosyo-politik, Tarihi ve İnanç Boyutlarıyla), Yazar Şir Muhammed Dualı (İstanbul: Divan Kitap, 2016)

Öz: Yahudilik, köklü bir gelenek olarak varlığını günümüzden dört bin yıl öncesine kadar götürür. Bu sürenin az bir kısmında kendi idareleri altında yaşayan Yahudiler, uzun yıllar boyunca başka toplumların arasında, başka devletlerin hükmünde yaşamışlar, bu konuda önemli tecrübeler edinmişlerdir. Yahudiler bu tecrübeleri edinirken birçok sıkıntıyla karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle Avrupa'da Hıristiyan toplumları içerisinde yaşarken, baskı ve zulmün başlıca hedefi olmuşlardır. Onlara yönelik bu yaklaşımın başta dini sebepler olmak üzere başka birçok saiki mevcuttur. Doç. Dr. Şir Muhammed Dualı'nın *Çarlık Rusyasında Yahudiler* adlı eseri, 11 ila 20. yüzyıllar arasında Yahudilerin içinde buldukları durumu ve sebeplerini ortaya koymak suretiyle açıklamaktadır. Bu konuda elle tutulur bilgileri Rus kaynaklarından aktarmak suretiyle sunan yazar, literatürde önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kitap Tanıtımı, Yahudilik, Çarlık Rusya'sında Yahudiler, Rus-Yahudi ilişkileri, Pogromlar.

Jews in Tsarist Russia (With its Socio-political, Historical and Belief Dimensions), written by Şir Muhammed Dualı (İstanbul: Divan Kitap, 2016)

Abstract: Judaism, as a long-established tradition, goes back to four thousand years ago. The Jews, who lived under their own administration for a small part of this period, lived among other societies for many years, under the rule of other states, and gained significant experience in this regard. Jews faced many difficulties while acquiring these experiences. Especially while living in Christian societies in Europe, they have been the main target of oppression and persecution. There are many other impulses for this approach to them, especially for religious reasons. The work of Assoc. Dr. Şir Muhammed Dualı named *Çarlık Rusyasında Yahudiler* explains the situation of the Jews between the 11th and 20th centuries and its reasons. Presenting tangible information on this subject by transferring from Russian sources, the author fills an important gap in the literature.

Keywords: Book Review, Judaism, Jews in Tsarist Russia, Russian-Jewish Relations, Pogroms.

Yahudiler, yaklaşık dört bin yıllık tarihleriyle, günümüze kadar varlığını devam ettirmeyi başarmış kadim toplumlardan biridir. Tarih boyunca çeşitli dönüm noktaları yaşamış olan bu toplum, dünyanın dört bir yanında kendinden söz ettirmeyi başarmıştır. Ataları Avraam'ın (İbrahim) Ur şehrinden çıkıp Kenan diyarında yerleşmesi ile ortaya çıkan Yahudiler, zamanla çoğalmışlar, uzun yıllar sonrasında bir devlet kurmuşlardır. İsrail Krallığı adı verilen bu devlet ihtişamlı günlerinin ardından önce ikiye ayrılmış, ardından komşu devletler tarafından tarih sahnesinden silinmiştir. Yahudi tarihinin dönüm noktalarından biri olan Babil Sürgünü bu dönemde yaşanmış, Yahudiler için diaspora hayatı başlamıştır. Milattan önce 587 yılından itibaren Yahudiler Babil, Pers, Helen ve Roma gibi birçok imparatorluğun yönetimi altında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu tarihten itibaren Yahudiler, öncelikle Orta Doğu'ya dağılmışlar, daha sonra da özellikle Roma İmparatorluğu döneminde Avrupa'ya ve Kuzey Batı Asya'ya yerleşmişlerdir. Coğrafi keşifler sonrasında Amerika kıtasına da yerleşen Yahudiler, sadece benliklerini korumakla kalmamışlar, zaman içerisinde azınlık oldukları toplumları yönlendirebilir hale gelmişlerdir.

Yahudiler, içlerinde yaşadıkları toplumlar tarafından genellikle dışlanmışlardır. Roma İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü M.Ö. 1. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Yahudiler, özellikle Avrupa'da büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Avrupa devletlerinin bu tutumuna nazaran Yahudiler, İslam devletlerinin hükmünde daha müreffeh bir hayat yaşamışlardır. Ancak devlet eliyle olmasa bile Yahudiler, İslam toplumunda da çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır. Peki, Yahudilerin dünyanın birçok yerinde sürekli sorun haline gelmesinin sebebi ne olabilir? Yahudilerin diğer toplumlar arasında göze batmasının sebebi nedir? Onları diğer insanlardan ayıran faktörler nelerdir?

Yazarlığını Doç. Dr. Şir Muhammed DUALI'nın yaptığı *Çarlık Rusyasında Yahudiler* başlıklı eser, aslında bu sorulara verilebilecek yanıtları geniş bir biçimde içermektedir. Yazar, doğrudan Rusça kaynaklara başvurarak hazırladığı eserinde, Yahudilerin neden bir sorun olarak kabul edildiğini gözler önüne serecek birçok örneği ortaya koymaktadır. Üç bölümden oluşan eserin ilk bölümü, "Çarlık Rusyası'nda Yahudi Sorunu" şeklinde adlandırılmıştır. Bu bölümde, Karadeniz'in kuzeyinde ilk Yahudi faaliyetlerinin başlangıcından Çar III. Alexander (öl. 1894) dönemine kadarki süreçte Yahudilerin bölgedeki durumunu ele alan yazar, onların bir sorun haline gelmesinin sebeplerine dair birçok örnek sunmaktadır. Bunların

başında, Rusların Hıristiyanlığı kabul etmeleri gelmektedir. Yazar bu durumu şu ifadelerle dile getirmektedir: “Doğu Roma ruhundan neşet eden Yahudi karşıtlığı, Rus kültürel hayatına da kendi damgasını vurmuştur.” Yazarın dile getirdiği Yahudi karşıtlığı, kaynağını çarlık hadisesinden almaktadır. Çariçe Elizaveta Petrovna’ya (öl. 1762) ait şu ifadeler Hıristiyan hükümdarların Yahudilere yönelik nefret dolu yaklaşımlarının sebebini açıkça göstermektedir: “Mesih’in düşmanlarından gelecek kazancı istemiyorum.” Şüphesiz Hıristiyanlığın yayılıp güç elde ettiği her yerde, Yahudilere yönelik düşmanlık kendini göstermiştir. Bu düşmanlığın temel faktörü ise, Yahudilerin “Mesih katili” olarak addedilmeleridir.

Çarlık Rusyası’nda Yahudilerin bir sorun olarak görülmesinin bir diğer sebebi ise Jidovstva Hareketi gibi girişimlerdir. Bu tür Yahudi organizasyonları, öteden beri Yahudilere dış bileyen Hıristiyanları daha da kızdırmıştır. Yazara göre bu tür girişimler, Hazar İmparatorluğu örneğinde görüldüğü gibi, Yahudilerin yönetici zümreyi etki altına alarak güç kazanmalarına yol açmaktadır. Bu durum, Rus Ortodoks Kilisesi gibi Hıristiyan kurumları tarafından tehdit olarak algılanmakta, böylece Yahudilere yönelik nefret Hıristiyan yetkililer tarafından körüklenmektedir. Yazarın Yahudi sorununun kaynağı olarak ortaya koyduğu üçüncü bir sebep ise Yahudilerin ticari/ekonomik güçleridir. Buna göre Yahudiler kendilerine olanak tanındığında ticari açıdan hızlı bir şekilde güçlenmekte, zamanla birçok şehirde tekelleşme yoluna gitmektedirler. Yazar bu konuda alkol ve tütün ticareti başta olmak üzere birçok örnek sunmaktadır.

Rus hükümdarlar, yukarıdaki sebeplere dayanmak suretiyle Yahudilere yönelik baskı ve şiddetten çekinmemişlerdir. Yahudiler öncelikle Yaroslav Kanunları gibi çeşitli yasalar vasıtasıyla baskı altına alınmışlardır. Bunu sınır dışı edilme, asimilasyon ve din değiştirmeye yönelik baskılar izlemiştir. Ancak Çarlık Rusyası’nın sınırlarının genişlemesiyle birlikte, sınır dışı etme ve asimilasyon gibi politikalar yetersiz kalmış, bunun yerini zorunlu iskân yasası gibi uygulamalar almıştır. Yahudilerin bu süreçteki durumu yazar tarafından şöyle açıklanmaktadır: “Yahudileri hedef alan uygulamalar hemen her Rus Çarı/Çariçesi zamanında minimum veya maksimum düzeyde sürdürülmüştür.”

Eserin ikinci bölümü “Pogromlar Dönemi” şeklinde adlandırılmıştır. Pogrom kelimesi Rusça kökenli olup kalabalıklar tarafından işlenen yıkım, tahribat, şiddet ve tecavüz gibi olumsuz davranışların tümünü ifade etmek için kullanılmaktadır. Kelime Yahudilere yönelik bu tür olumsuz

davranışları ifade etmek için kullanılmıştır. 19 ve 20. yüzyıl boyunca Rus İmparatorluğu topraklarında Yahudilere yönelik pogromlar etkili olmuştur. Yazar, bu bölümde 1881 yılından itibaren başlayan pogromlara ve sebeplerine yer vermektedir. Görünüşe göre ortada bir etki-tepki meselesi bulunmaktadır. Buna göre, Rus yönetimi her ne zaman Yahudileri bir konuda sınırlandırsa, Yahudiler başka bir çıkış yolu bulmaktadırlar. Örneğin, bu dönemde Yahudi gençlerin eğitim hakkına sınırlandırma getirilmiş, bunun sonucunda Yahudi gençler bankacılık, ticaret ve basın yayın sektörüne yönelmişlerdir. Yine bu dönemde Yahudiler, ya “Siyon Aşıkları” gibi çeşitli örgütler kurmuşlar ya da Çar II. Alexander’a (öl. 1881) suikast düzenleyen “Halk İradesi” gibi örgütlerde faaliyet göstermişlerdir. Bu durum, Yahudilere yönelik pogromlara sebep olmuştur. Özellikle 1850’li yıllardan itibaren Rus Basınıının Yahudi karşıtlığını körükleyici yayınlar yapması da Yahudilere yönelik pogromların artmasına sebep olmuştur. Yazar, bu dönemi “devlet terörü dönemi” şeklinde nitelendirmiştir.

Pogromlar sonucunda Yahudilerin başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere çeşitli ülkelere göç ettiklerini dile getiren yazar, bu bölümde Osmanlı Yahudilerinden bahsetmekte, konuya giriş mahiyetinde Yahudilerin Anadolu’daki varlıklarının başlangıcını ele almaktadır. Yazar, Filistin topraklarının Osmanlı hakimiyetinde olmasından hareketle, Osmanlı’ya göç eden Yahudilerin asıl hedeflerinin Filistin’e yerleşmek olduğunu söylemektedir. Bu süreçte Yahudilerin İngiltere gibi güçlü imparatorluklardan destek aldıkları görülmektedir. Buna ek olarak, çeşitli Yahudi gruplarının Osmanlı’ya göç etmeyi teşvik eden girişimlerinden bahsedilmektedir. Ancak bu göçlerin zaman içerisinde Osmanlı İmparatorluğu’na zarar verdiği, buna karşılık olarak Osmanlı’nın çeşitli tedbirler aldığı, ancak bu tedbirlerin de yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık, Yahudilerin ABD’ye göç etmesini teşvik eden grupların da var olduğu görülmektedir. Osmanlı topraklarındaki Filistin’e karşılık, ABD’ye göçü teşvik eden gruplar, Kudüs’ün Mesih önderliğinde Yahudi yurdu haline geleceği inancını savunmuşlar ve Filistin’in çorak arazilerini bahane etmişlerdir. Bu girişimler sonuç vermiş ve Rus pogromlarından kaçan yüzbinlerce Yahudi, ABD’ye yerleşmiştir. Bütün bu göç olaylarına rağmen, yazarın aktardığı nüfus sayımı bilgileri şaşırtıcı görünmektedir. Buna göre Rus yetkililer tarafından gerçekleştirilen nüfus sayımı verilerine göre Rus Çarlığı sınırları içerisinde beş milyon Yahudi yaşamaktadır.

Yazarın bu bölümde dikkat çektiği bir diğer husus, Rus Yahudi serma-

yesinin oluşumudur. Buna göre, Yahudiler bir yüzyıl içerisinde Rus Çarlığı ekonomisini etki altına alacak kadar ekonomik güç kazanmışlardır. Yahudilerin bu gücü başta tefecilik olmak üzere basın/medya, bankacılık, inşaat sektörü, ticaret gibi yollarla elde ettikleri görülmektedir. Yazarın yalnızca Rusya'daki Yahudi bankerler ile ilgili verdiği bilgiler bile, Yahudilerin henüz o dönemde dünya ekonomisine yön vermeye başladıklarını göstermektedir. Bu maddi güçlerini kullanmak suretiyle Yahudilerin birçok halk ayaklanmasında yer aldığı görülmektedir. Genç Yahudiler Örgütü, Yahudi İşçileri Hareketi, Emeğin Kurtuluşu, Genel Yahudi İşçi Birliği ve Sosyal Devrimci Partisi gibi organizasyonlar, Rus toplumundaki halk ayaklanmalarına öncülük etmişlerdir. Bu tür organizasyonlar Rus Çarlığı tarafından takibe alınsa da Siyonizm gibi Yahudilerin Rus topraklarından göçünü hızlandıran girişimlere göz yumulmuştur. Bununla birlikte, bazı Siyonist örgütlerin Filistin'e göçü ikinci plana ittikleri görülmüş, bu tür grupların buldukları bölgelerde insanları örgütleme girişimlerinde buldukları gerekçesiyle toplantı ve konferans gerçekleştirmeleri yasaklanmıştır.

Üçüncü bölümde yazar, Çarlığın son yıllarında Yahudilerin faaliyetlerini ele almaktadır. Bu bölümde dikkati çeken noktalardan biri, yaşanan pogromların bazılarının arkasından Yahudilerin çıkmasıdır. Örneğin, Kişinev olayları, Yahudilere yönelik sempati oluşturmak isteyen Yahudiler tarafından çıkarılmıştır. Yine bu bölümde, daha önceki yıllarda görülmemiş bazı antisemitist oluşumlardan bahsedilmektedir. Bunlardan "Kara 100'ler" hareketi, devrime ve devrimcilere karşı, ırkçı bir politika izleyen bir gruptur. Yahudiler de bu hareketin faaliyetlerinden olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Yahudilere yönelik nefreti artırmak için dünyanın birçok yerinde rastlanılan iftira meselesinin Rus Yahudilerine de yöneltildiği görülmektedir. İlk defa 1144 yılında İngiltere'de başlayan Kanlı Ritüel iftirası, Rus Yahudilerine de yöneltiştir. Osmanlı'da Kan İftirası adı ile bilinen bu suçlama, Yahudilerin bayram arifesinde Hıristiyan çocukları ibadet maksadı ile kurban ettikleri iddiasını içermektedir. Bölümün sonunda Yahudilerin 1. Dünya Savaşı ve sonrasında Rus Çarlığında meydana gelen 1917 Şubat ve 1917 Bolşevik Devrimlerinde oynadıkları role yer veren yazar, 1918-1922 yılları arasında meydana gelen iç savaşta yaşanan pogromları da ele almıştır. Bu dönemde meydana gelen pogromların, 1881 ve 1905-1907 yılları arasında meydana gelen pogromlara nazaran daha geniş ve daha kapsamlı olduğu dile getirilmektedir. Bu kısımda ya-

zarın değindiği bir nokta, Yahudilerin bu iç savaşta pogromlara maruz kalmalarının sebebini ortaya koymaktadır. Buna göre, 1918 yılı sonlarında devlet Beyazlar ve Kızılar olarak iki gruba bölünmüş, Beyazlar çarlık rejimini savunurken Kızılar sosyalizmi savunmuşlardır. Bununla birlikte Beyazlar, Bolşevikleri Siyonist olmakla suçlamışlardır. Ortaya çıkan otorite boşluğunda, milliyetçi ve devrim karşıtı gruplar Yahudilerin yaşadığı çeşitli bölgelerde büyük kıyımlara imza atmışlardır. Bu kıyımların öncekilerden farklı olduğu nokta ise din ve inanç temelli değil, milliyetçilik temelli olmasıdır. Eserin sonlarında Anti-semitizm konusundan ve Çarlık Rusya'sındaki anti-semitist yaklaşımlardan kısaca bahseden yazar, Rus topraklarında ortaya çıkan düşüncelerden hareketle Yahudi sorunu üzerine değerlendirme yaparak eserini noktalamıştır.

Eser, Yahudilerin Rus Çarlığında bir sorun olarak algılanmasının sebeplerini birçok örnek vererek açıkça ortaya koymaktadır. Başlıkta belirtildiği üzere eserde, sosyo-politik, tarihi ve inanç boyutlarıyla Yahudilerin durumları geniş biçimde ele alınmaktadır. Ancak inanç boyutunun, diğer iki boyuta nazaran daha yüzeysel ele alındığı görülmektedir. Bu durum, Yahudilerin bir sorun teşkil etmesinde inançlarından ziyade sosyo-politik ve tarihi faaliyetlerinin daha etkili olmasından ileri geliyor olabilir. Buna rağmen yazar, Haskala, Hasidizm ve Kahal Cemiyeti gibi Yahudi inancı ile yakından ilgili mevzulara yer vererek boşluğu doldurmaya özen göstermiştir.

Her ne kadar büyük nüfusa sahip olmasa da Yahudi toplumu, dünya tarihine etkisi büyük toplumlardan biridir. Bu toplumun faaliyetleri, kimi zaman dünya tarihine yön vermiştir. Yahudilerin kendisinden daha kalabalık başka toplumlar arasında, asimile olmadan varlığını sürdürmesi meselesi, milletler için bir örnek teşkil etmektedir. Bu örnek vasıtası ile milletler, varlıklarını nasıl idame ettirebileceklerini ve bu sırada nelerle karşılaşabileceklerini öğrenebilirler. Bu sebeple Yahudilerin diğer toplumlardaki yaşamları ve faaliyetleri dikkatle incelenmelidir. Yahudilerin toplumlar arasındaki yerini ele alan birçok çalışma yapılmıştır. Bu eser de Rus toplumundaki Yahudileri ele almasıyla önemli bir boşluğu doldurmaktadır.